

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (1), 357-388

Geliş Tarihi:03.12.2025 Kabul Tarihi:28.12.2025

Yayın: 2026 Yayın Tarihi: 31.05.2026

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1835178>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

OSMANLI SERHAT ŞEHİRLERİNİN MALÎ POTANSİYELİ: XVII. YÜZYIL BAŞLARINDA AKKIRMAN ÖRNEĞİ

Şahin KILINÇ*

Öz

Son yıllarda Osmanlı serhat bölgelerine dair araştırmaların sayısında dikkat çekici bir artış gözlemlenmektedir. Bu ilgi, sınır bölgelerinin etnik ve dinî çeşitliliği, devletlerarası ticaretteki konumları, sınır ötesi çatışmalar ve güvenlik politikalarının bu coğrafyalar üzerinden takip edilebilmesi gibi etkenlerden beslenmektedir. Literatür de genellikle bu temalar etrafında şekillenmektedir. Bu çalışma ise serhat bölgelerine dair literatüre malî veriler üzerinden katkı sunmak amacı taşımaktadır. Malî kayıtların serhat bölgelerine dair ne tür veriler sunduğunu örnek bir coğrafya ve tarihî çerçeve üzerinden tartışmak, alana yeni bakış açıları kazandıracak önemdedir. Araştırmanın coğrafi odağı, Osmanlı kuzey serhat bölgesinin önemli şehirlerinden Akkirman üzerindedir. Tarihî çerçeve Osmanlı Devleti'nin ciddi dönüşümler geçirdiği kabul edilen XVII. yüzyıl başlarıdır. Söz konusu dönem, odaklanılan bölgede sınır çatışmalarının yoğun olduğu yıllara denk gelmesi bakımından da tercih sebebi olmuştur. Akkirman'ın vergi potansiyelini, bu vergilerin nasıl toplanıp ne şekilde sarf edildiğini ortaya çıkarmak tek başına anlamlı olduğu gibi bölgenin kendine özgü yönleri olup olmadığını anlamak bakımından da yol göstericidir. Makalede bölgenin idarî ve malî yapısı daha tasvirici bir çerçevede ele alınmış, ilgili döneme ait verilerden elde edilen istatistikler ise Akkirman'ın bir serhat şehri olması ile ilişkisi üzerinden tartışılmıştır. Elde edilen çıktılar, Osmanlı malî pratiklerinin güvenlik politikaları ile ilişkisi ve coğrafi konumun bu pratikler üzerindeki etkisi hakkında orijinal katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akkirman, Mukataa, Muhasebe Defteri, Mültezim, Serhat.

The Fiscal Potential of Ottoman Frontier Cities:

A Case Study of Akkirman in the Early Seventeenth Century

Abstract

In recent years, there has been a noticeable increase in studies on Ottoman frontier regions. This growing scholarly interest is shaped by factors such as the ethnic and religious diversity

* Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Tarihi, sahinkilinc@18gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1189-679X>

This work is licensed under CC BY-NC-ND 4.0

of borderlands, their role in interstate trade, the prevalence of cross-border conflicts, and the extent to which imperial security policies can be traced through these areas. This study aims to contribute to this literature by examining financial data. Assessing what fiscal records reveal about frontier regions within a defined geographical and historical framework offers an opportunity to introduce new perspectives. The study focuses on Akkirman, one of the principal cities on the Ottoman Empire's northern frontier, and the early seventeenth century, a period widely regarded as one of substantial transformation for the empire and marked by intensified border conflicts in this region. Identifying Akkirman's tax potential and analyzing how these revenues were collected and allocated is meaningful not only in itself but also for understanding whether the region displayed distinctive characteristics. While the article adopts a descriptive approach to the administrative and financial structure of the region, statistical data from the period are examined in connection with Akkirman's position as a frontier town. Overall, the findings provide original insights into the relationship between Ottoman fiscal practices and security policies and highlight the influence of geographical location on these practices.

Keywords: Akkerman, Mukataa, Financial Register, Tax Farmer, Frontier.

Giriş

Serhat bölgelerinin siyasî, demografik ve iktisadî yönleri Osmanlı araştırmaları arasında oldukça eski bir temadır.¹ Buna rağmen mevcut literatürün Osmanlı sınır boylarının kapsamlı bir envanterine dönüştüğünü söylemek güçtür. Osmanlı şehir tarihi araştırmalarının da bütün imparatorluğu kapsayacak şekilde dengeli bir dağılım göstermediği malumdur. Bu çerçevede küçük ölçekli monografilerin sayısındaki artış, zamanla karşılaştırmalı çalışmalar yapmaya imkân sağlayacak bir zemin hazırlayacaktır. Bu çalışma, söz konusu eksiklikten hareketle, bir serhat şehri Akkirman örneği üzerinden serhat şehirleri literatürüne katkı sunma amacı taşımaktadır. Temel yaklaşım bölgenin malî potansiyeli tespit ederek karakteristik özelliklerini tanıma üzerine kuruludur. Bunun için XVII. yüzyıl başlarına ait muhasebe icmâl defterlerindeki veriler istatistiğe dönüştürülerek yorumlanacaktır. Yer yer önceki ve sonraki pratiklere yapılacak atıflar üzerinden tarihî kapsam içerisindeki değişim de ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Akkirman, Bender ve Özi, Osmanlı Devleti'nin kuzey serhaddi ve Karadeniz bölgesinin korunması için adeta birbirlerine zincirlenmiş üç garnizon şehir olarak planlanmıştır.² Osmanlı Devleti, fetihlerinden kısa bir süre sonra bahsi

geçen bölgeye Tatar ve Nogay kabilelerinin yerleşmelerine müsaade etmiş, tampon bir bölge oluşturarak kuzey sınırın güvenliğini temin etmeyi amaçlamıştır (Başer, 2010, ss. 19-26). XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren müstakil bir Akkirman sancağı şeklinde teşkilatlandırılan kuzeydeki uc bölgesi, Lehistan ve Moskova'ya karşı sınırları savunmak, kuzey diplomasisinin bir parçası olarak iletişimde aracı olmak ve istihbarat elde etmek gibi bazı ihtiyaçları karşılamıştır (Çiçek, 2011, s. 124). Merkezin, Akkirman, Bender ve Özi'den bir başka beklentisi, imparatorluğun bünyesinde özel bir statüye sahip olan Eflak, Boğdan ve Kırım Hanlığı'nın kontrol edilmesi, muhtemel saldırılara karşı korunması ve bu bölgelerden alınacak haberlerin merkeze hızlıca iletilmesi gibi hususlardır.³ Osmanlı Devleti'nin bölgeden malî beklentileri de mevcuttur. Bunların başında vergilerin mümkün olan en verimli şekilde toplanması gelmektedir. Hiç şüphesiz benzer verimliliğin, toplanan vergilerin harcanması hususunda da temin edilmesi gerekmektedir. Kuzey ticaretinde ürün akışının doğru ve eksiksiz bir şekilde sağlanması, bölgenin vergi gelirleri açısından olduğu kadar imparatorluğun diğer bölgelerinin ihtiyaçları için de vazgeçilmezdir (İnalçık, 2004, ss. 343-351). Üstelik İstanbul'un et ve hububat gibi temel gıda maddelerinin karşılanmasında da bölgenin ciddi bir katkısı söz konusudur (BOA, A.DVNSMHM.d., nr.71, h.90, 264). Akkirman sancağı, imparatorluğun daha ziyade Anadolu ve Rumeli bölgesinde bulunan klasik sancaklardan ayrılmaktadır. Çevresindeki geniş bozkır coğrafyasının kontrol edilmesinin mümkün olmadığı, kuzey sınır hattında bulunmasından dolayı birçok akına maruz kaldığı ve bu yüzden muallak sınırlara sahip olduğu bilinmektedir. Ayrıca kayıtlı nüfus oranlarının imparatorluğun diğer bölgelerine göre daha düşük olduğu görülmektedir. Tatarlar ve Nogaylar gibi imparatorluğun diğer bölgelerinde sınırlı sayıda rastlanan grupların yoğun olarak bulunması da Akkirman'ın kendine özgü özellikleri arasındadır. Tüm bunlar Osmanlı Devleti'nin şehre ve bölgeye yönelik idarî ve malî politikalarında belirleyici faktörlerdir. Merkezî idarenin bu zorlu coğrafyanın kontrolünü sağlamak, nüfusu idare edilebilmek ve verimli bir vergilendirme sağlayabilmek için esnek ve

pragmatik kararlar aldığını söylemek mümkündür. Bu tür kararların başında Akkirman'da klasik sancaklardaki bazı uygulamalara yer verilmemesi gelmektedir.⁴

Akkirman, XVI. asrın ilk yarısında Silistre sancağına bağlı bir kaza olarak teşkilatlandırılmıştır (BOA, TT.d., nr. 65, s. 13-14). Yüzyılın ikinci yarısı başlarında idarî statüsü müstakil bir sancak olarak değiştirilmiş ve XVII. yüzyılın başlarında Özi Eyaleti'ne bağlanmıştır (Kılıç, 2017, ss. 34-38). Akkirman sancağında klasik bir Osmanlı sancağı gibi tahrir işlemleri gerçekleştirilmiş fakat sâlyâneli sancak statüsüne benzer bir şekilde idare edilmiştir.⁵ Erken dönem tahrir defterlerinde yer alan zeamet ifadesi ve XVI. yüzyılın ikinci yarısında kullanılan has ifadesi timar temelli dirlik sisteminden farklı biçimde kullanılmaktadır. Bahsi geçen gelir terimleri isim olarak kullanılmaya devam etse de mukataa usulüyle işletilmiş, nakdî ödeme şeklinde bir malî yapılanmayı belirtmektedirler. Bu noktada incelenen tahrir defterlerinde timar ve zeamet topraklarının fiilî dağılımının tespit edilememesi, söz konusu değerlendirmeyi desteklemektedir. Haliyle, sancakta timar sistemi uygulanmamış, arazi ve vergi gelirleri has ve evkaf olmak üzere iki kısma ayrılmıştır.⁶ Başka bir ifadeyle vakıf toprakları haricindeki bütün bölge gelirleri teoride merkezî hazineye ait olacak şekilde planlanmıştır. Mukataa olarak tasarlanan bu gelirlerin nelerden oluştuğu ve nasıl tasarruf edildiği bu çalışmanın cevap aradığı ilk sorudur. Bir serhat şehri olarak Akkirman'ın ve sınır hattının korunmasında görev alan askerlerin maaş tasarruf ediyor olmaları da konumuz açısından oldukça önemlidir.⁷ Askerî personelin maaşlarının teoride hazineye ait olan bölge gelirlerinden ödenme oranı malî potansiyelin nasıl kullanıldığını göstermektedir ki bu çalışmanın cevap aradığı bir diğer soru da budur. Bu kapsamda XVII. yüzyılın başlarında hazırlanan Akkirman mukataasına ait muhasebe icmâl defterindeki veriler çalışmanın temel kaynağını teşkil etmektedir. Söz konusu defterdeki verilerin daha iyi anlaşılması adına takip eden bölümde Akkirman'da mukataa düzenine dair temel bilgiler sunulacak ardından malî potansiyel gelir ve gider başlıkları altında ayrı ayrı incelenecektir.

1. Osmanlı Mukataa Sistemi ve XVI. Yüzyılda Akkirman Mukataasına Dair Bazı Bilgiler

Mukataa kavramı sözlükte “kesmek” manasına gelen Arapça “kat” sözcüğünden türemiştir ve “kesişmek” anlamına gelir (Genç, 2020). Osmanlı maliye terminolojisinde bir terim olarak mukataa, başlarda devlete ait birtakım vergi kaynaklarının iltizama verilmesini tanımlarken zamanla merkezî hazineye ait vergi kaynaklarının kendisi için kullanılmıştır. Mukataa sisteminin köklerinin erken Osmanlı dönemlerine kadar götürülebileceği ifade edilmektedir. Bu sistemin esası, merkezî hazineye ait gelir üniteleri oluşturmak ve bunların nasıl tasarruf edileceğini belirlemektir. Hiç şüphesiz temel amaç hazineye düzenli gelir sağlanmasıdır. Gelir kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılması ve mümkün mertebe artırılması da uzun vadeli hedeftir (Çakır, 2003, s. 37). Devletin önemli gelir kaynakları olan maden ocakları, ziraî işletmeler ve gümrüklerden bazıları ile birçok vergi türü mukataa olarak işletilmiştir. Mukataalar genellikle bulunduğu yerin, gelire esas ürünün ya da verginin ismiyle anılmaktadır (Genç, 2006, ss.156-157).

Akkirman mukataası, arşiv vesikalarında daha ziyade “*Mukâtaa-ı iskele-i Akkirman ve tevâbihâ*” şeklinde zikredilmektedir. Mukataanın gelir kalemleri, deniz ve kara gümrükleri, öşür, bölgedeki gayrimüslimlerden alınan “*cizye*” ve “*ispenç resmî*”; bunların haricinde “*cürm-i cinayet*”, “*bâd-hevâ*”, “*beytü'l-mâl*” ve “*mâl-ı gayıb*” gibi vergi türlerinden oluşmaktadır. Gider kalemleri ise doğrudan hazineye veya hazine adına bir masrafa yapılan ödemeler ile bölge kalelerinin asker maaşlarından müteşekkildir.

Tuna nehri ve hinterlandı gelirlerinden sorumlu Başmukataa Kalemi'ne (Emecen, 1992, s.135) bağlı bulunan Akkirman mukataası, başlangıçtan itibaren Bender ve Özi şehirlerini de içerisine alacak şekilde tasarlanmıştır.⁸ İlerleyen dönemlerde Kili ve Akkirman Nezareti adı altında genişlemiş (BOA, Mad., nr. 3229, s.27), XVII. yüzyılın başlarında İsakçı ve Tulcu gibi şehirlerin de mukataa alanına dâhil olmasıyla büyük bir sahayı kapsamıştır.

Bir malî işletme olarak mukataalar, Klasik Dönem’de üç şekilde idare edilmiştir. İlki, mukataanın bizzat devlet tarafından görevlendirilen bir emin tarafından işletildiği emânet usulüdür. İkincisi, hazine ödemelerini yapmayı taahhüt etmesi ve bunun için belirli bir bedel ödemesi karşılığında mukataanın bir müteşebbise kiralanması esasına dayanan iltizamdır (Ünal, 2014, ss. 91-92). Zamanla bu iki tasarruf biçiminin birlikte uygulandığı bir üçüncü form da ortaya çıkmıştır. Genel tablo, XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar emânet usulünün tercih edildiğini, yüzyılın ikinci yarısından itibaren iltizam sözleşmelerinin yaygınlaştığını göstermektedir (Çakır, 2003, ss. 37-42). Akkirman özelinde XVI. asrın başlarında mukataaların nasıl işletildiğine dair yeterli veri bulunmamaktadır.⁹ 1540’lı yıllarda tutulan bir defterden ise Akkirman ve civarında, “emânet ber-vech-i iltizâm” şeklinde karma bir modelin uygulandığı anlaşılmaktadır (BOA, D.BŞM.d., nr. 20, s.36). Akkirman mukataasının iltizam usulüyle işletilmesinde 1551’de Ali bin Pervane’nin yaptığı sözleşme önemli bir dönüm noktasıdır (BOA, Mad., nr. 141, s. 62).¹⁰ Bu tarihten itibaren iltizamın daha istikrarlı bir şekilde uygulandığını söylemek mümkündür.

Osmanlı Devleti’nde mukataayı işleten kişiler, emânet usulü tatbik edildiğinde emin, iltizam sistemi uygulandığında ise mültezim olarak adlandırılmaktadır. Emin, merkez tarafından günlük maaşla görevlendirilen, gelir ve gider işlemlerini gerçekleştirerek hesapta kalan miktarı hazineye ileten görevli durumunda iken, mültezim peşin bir para ile mukataayı belirli süreliğine kiralayıp bütün sorumluluğu üstlenen kişidir. Genellikle üçer yıllık sözleşmelerle iltizamı deruhte eden mültezimler, devlet hazinesine peşin para öder ve batması durumunda zararı karşılamak adına kefil listesi sunar (Çakır, 2003, ss. 135-141; Sahillioğlu, 1962, ss. 146-147). XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Akkirman sancağının mukataa gelirleri ve mültezimlerine dair çeşitli defterler mevcuttur. Akkirman mukataasının kimler tarafından hangi şartlar altında ne kadara kiralandığını gösteren bahsi geçen defterler, mültezim kadrosunun tespitine imkân vermektedir. Mültezimler genellikle Akkirman ve mücavir bölgedeki askerî statüde kâtip, sekban,

çavuş ve azebân gibi görevlilerdir. Mesela XVI. yüzyılın ikinci yarısında, 1565 yılında Akkirman azeb ağası Mustafa Ağa, onun kiralama süresi dolunca Akkirman Kalesi sekban ağası Hoca Bali, kısa bir süre sonra 1571’de Hacı Bilal Çavuş Akkirman mukataasını işletmişlerdir (BOA, Mad., nr. 654, s.146). Mukataayı satın alan mültezim, belirli miktarda parayı peşin ödedikten sonra nezarete kendisine kefil olan kişilerin bir listesini de sunmaktadır. Nitekim Hacı Bilal Çavuş, Akkirman çevresinde bulunan askerî gruplardan birtakım kişileri 500 bin akçeye kefil göstermiştir (BOA, Mad., nr.654, s.146-147). Akkirman mukataasını bazı dönemlerde ortaklaşa yönetme usulü ile birden fazla kişinin mültezim olarak kiralaması da vakidir. Ortaklaşa yapılan görevi belirtmek üzere mukataa defterlerinde “*ber-vech-i iştirâk*” tamlaması kullanılmıştır. Buna dair örneklere özellikle XVI. yüzyılın sonlarında daha sık rastlanmaktadır. Mesela 1599 yılında Yusuf bin Ali ve Mustafa adlı kişiler Akkirman mukataasını müştereken idare etmektedirler (BOA, D.BMK.KAM. nr. 1, 124).

Osmanlı mukataa sisteminin diğer önemli idarî görevlileri nâzır, nâzır-ı nüzzâr ve müfettiştir. Nâzır, mukataaların birkaç kaza veya sancağın etrafında toplanması sonucunda oluşan nezaretin başındaki sorumlu kişidir (Ünal, 2018, s.438). Nâzır-ı nüzzâr, mukataa alanları dâhilinde askerî zümrenin önde gelenlerinden veya merkezden atanan memurlardan biri olabilmektedir. Müfettiş ise genellikle mukataa alanlarına yakın yerde görevli bulunan kadılardan seçilmektedir (Çakır, 2003, s.144-148). Bahsi geçen üç görevlinin mukataa sisteminin doğru bir şekilde işlemlerini sağlamak ve gerekli denetlemeleri yapmak gibi birtakım vazifeleri bulunmaktadır. Akkirman mukataasında nâzır olarak görevlendirilen kişiler bölgedeki askerî kadrolardan tercih edilmiştir. Bunlardan Hacı Osman Kethüda ve Latifî farklı mültezimlerle farklı dönemlerde nâzırlık görevinde bulunmuşlardır (BOA, D.BMK.KAM. nr.1, 52-1/2; BOA, D.BMK. nr.2, 2). Kili ve Akkirman mukataalarının müfettişleri incelendiğinde ise genellikle bölgeye yakın yerde kadılık hizmetini yerine getiren kişiler ön plana çıkmaktadır. Buna Bender kadısı

Alaeddin'in Kili ve Akkirman mukataalarının müfettişliğine talip olması önemli bir örnektir (BOA, D.BMK. nr.1, 9-1).

Mukataa sisteminde mültezim, bir mukataayı işletmek için bazı sözleşme şartları öne sürebilmektedir (Darling, 2019, ss. 176-196; Çakır, 2003, ss. 42; Karademir, 2017, ss. 77-104). Buna göre idarî kadrosunu belirleme, mukataayı işletmek için bazı imtiyazlar edinme ve askerî kadrolara girme gibi hususlar mevzubahis sözleşmelerin en önemli kısımlarıdır. Akkirman mukataasında da birçok mültezimin sözleşme şartları koyduğu görülmektedir. Örneğin sâbık mültezim Hoca Bali mukataayı İvaz Çavuş'tan alırken halihazırda tasarrufundaki azeb ağalığı görevinin devam etmesini ve timarına beş bin akçelik zam (terakkî) yapılmasını şart koşmuştur (BOA, Mad., nr. 7189, s.2).¹¹ XVII. yüzyılın başlarında Kasım bin Abdullah, Akkirman mukataasına talip olduğunda, mukataanın Kazak istilasından ötürü 1.600.000 akçe zarara uğradığını belirtip bazı taleplerde bulunmuştur. Kasım, mukataayı bu zarara rağmen alabileceğini bildirmiş, fakat mukataa işlerinden anlayan eski nâzır Süleyman Çavuş'un tekrar "nâzirü'l-emvâl" görevine getirilmesini şart koşmuştur. Mukataanın gelir ve giderlerinin nasıl tasarruf edileceğine dair birtakım isteklerde bulunmuş, ayrıca Kocazâde Hacı Mehmed'in de dizdarlığa tayinini talep etmiştir (BOA, Mad., nr.23443, s. 46-47).¹² Kasım bin Abdullah'ın şartlarından çoğu İstanbul tarafından uygun görülmüş ve kabul edilmiştir. Bunların dışında çoğu mültezim göreve geldiğinde Akkirman iskele, zeamet ve beytü'l-mâl kâtipleri ile didebân gibi görevlileri kendi isteklerine göre belirlemişlerdir (BOA, Mad., nr. 654, s. 147-148). Akkirman mukataasında gelir ve giderlerin defterlere yazılması, gerekli yazışmaların yapılması ve malların korunması gibi birtakım görevleri ifâ eden bu kişilerin kimler olduğuna dair bilgilerimiz oldukça sınırlıdır.

Akkirman mukataası diğer hazine kaynakları gibi gelir ve gider olmak üzere iki ana kalemden oluşmaktadır. Gelirler, mültezimin ödemeyi taahhüt ettiği miktarı mukataaya dâhil gelir kalemlerinden tahsil etmesi ile oluşmaktadır. Giderler ise teoride hazineye aittir. Ancak devlet, hazineye ait bu gelirlerin "teslimât", "havâlât",

“ihrâcât” ve “icârât” gibi çeşitli başlıklar altında farklı pratiklerle harcanmasını sağlamaktadır (Sahillioğlu, 1962, ss. 149-150). Hangi adla anılırsa anılsın hazineye ait ödemelerin merkezî hazineye doğrudan para yatırılması, merkezî hazinenin emriyle bir gidere harcanması veya yerelde tahsis edilen kimselere maaş olarak ödeme yapılması olmak üzere üçlü bir mantığı bulunmaktadır. Akkirman gelirlerinin ne kadarının hazineye ulaştığı ne kadarının başka harcamalara yönlendirildiği ve ne kadarının yerelde sarf edildiği bu noktada en önemli sorudur. Gelirlerin büyük oranda bölgenin güvenliğine sarf edilmesi ile merkezî hazineye teslim edilmesi arasında malî ve askerî bakımdan ciddi farklar bulunmaktadır. Takip eden bölümlerde XVII. yüzyılın başlarına ait verilerden hareketle bölge gelirlerinin mahiyeti ve bunların nereye harcandığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

2. 1605-1608 Akkirman Muhasebe İcmâl Defterine Göre Sancağın Malî Potansiyeli

XVI. yüzyılın sonları ve XVII. yüzyılın başlarında Akkirman ve civarı birçok defa Kazak istilalarına maruz kalmıştır (Kołodziejczyk, 2007, ss. 129-130; Ostapchuk, 2001, ss. 38-39). Bunun sonucunda bölgedeki nüfus imparatorluğun başka noktalarına göçmüş (BOA, A.DVNSMHM.d., nr. 80, h.1) ve mukataa alanlarının bozulması ile mültezimler zarara uğramıştır (BOA, Mad., nr.23443, ss. 46-47).¹³ XVI. yüzyılın sonlarında bölgedeki askerlerin kendi ifadeleriyle sayılarındaki artışın sebep olduğu karışıklık ve maaşlarının ödenmesinde yaşadıkları aksaklıklar, bölgedeki askerî gelişmelerin malî düzeni etkilediğini göstermektedir (BOA, Mad., nr. 23443, ss. 2-7).

Akkirman mukataasının idaresini doğrudan etkilediği anlaşılan bu gelişmelerden kısa bir süre sonra maliyeden müdevver defter serilerinde 4126 numaralı bir muhasebe icmâl defteri bölgenin malî yapısının anlaşılmasına imkân tanımaktadır. Defter başta Akkirman olmak üzere Kili, İbrail, Tulca, İsakçı, Maçın, Silistre ve Hırsova gibi yerlerin çeşitli mukataa gelir ve giderlerini kapsamaktadır. Çalışmanın ana kaynağını bahsi geçen defter oluşturmaktadır.

Söz konusu deftere göre, Kahraman ve Halil isimli mültezimler 10 Mart 1605'ten itibaren mukataayı ortaklaşa işletmektedir. Adı geçenler, yalnızca Akkirman mukataasını değil aynı dönemde Kili ve İbrail bölgesinin mukataalarını da tasarruf etmektedirler. Kahraman ve Halil'in mukataayı işlettiği süre boyunca “nâzır” ve “kabz-ı mâl” görevlerini yürüten kişi sâbık Akkirman sancakbeyi Mustafa Bey'dir. Bölgeyi yakinen tanıdığını ve konumu itibarıyla halen güçlü olduğunu düşündüğümüz Mustafa Bey'in mukataa nâzır olarak seçilmesi, bölge ileri gelenleri ile ilişkisini yansıtması bakımından dikkate değerdir. Kayıtlardan Kahraman ve Halil'in Akkirman şehrinde bulunmadığı, mukataayı onların adına alt mültezim olarak ifade edebileceğimiz kişilerin idare ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca alt mültezimlerin yaptığı işleri denetlemek için görevli yerel bir nâzırın da bulunduğu görülmektedir.

Defterde Akkirman mukataasının kiralanma işlemleri ele alındığında, iki iltizam dönemini ihtiva ettiği görülmektedir. Bir yıllık ilk periyot, 10 Mart 1605-9 Mart 1606 dönemini kapsamakta olup 1.336.666 akçelik “asl-ı mâl” kaydedilmiştir. Buradan kale harcamaları için 562.922 akçe ve hazine harcamaları için 300.000 akçe ayrılmıştır. Bu dönem için 470.400 akçelik bir zarar mevcuttur. İkinci periyot ise 10 Mart 1606-9 Mart 1608 yıllarını kapsamaktadır. Mukataadan iki yıl için elde edilmesi beklenen gelir 2.666.386 akçedir. Bu meblağın 2.066.386 akçelik kısmı kale harcamaları için, 600.000 akçelik bölümü hazine harcamaları için ayrılmıştır. Toplamda üç yıllık süreçte mukataadan beklenen toplam gelir 4.000.000 akçenin biraz üzerindedir.

Akkirman mukataasının sözleşme şartlarına göre gelirlerin büyük bölümü yerel harcamalara ayrılmıştır. İlk dönemde kaleye teslim edilen oran (şart-ı kılâ') %42,11'e, hazineye teslim edilen oran (şart-ı hazîne) %22,44'e denk gelmektedir. İkinci dönemdeki sözleşme şartlarına göre ise kale harcamalarında %77,50'lik, hazine harcamalarında %22,50'lik oranlar tespit edilmiştir. Hazineye ayrılan kısım esasen büyük oranda mevcut ve eski sancakbeyleri ile bölgede bulunan bazı askerî gruplara ödenen maaşlara sarfedilmiştir. Bu veri, mukataa gelirlerinin şehrin dışına

Şahin KILINÇ, Osmanlı Serhat Şehirlerinin Mali Potansiyeli:
XVII. Yüzyıl Başlarında Akkirman Örneği

çıkmadan harcandığını göstermektedir. Merkezî idarenin bölge gelirlerinden hazineye doğrudan bir katkı beklememesi ve güvenlik harcamalarını öncelemesi dikkate değerdir.

Tablo 1: Akkirman Mukataasının Alt Mültezimleri ve Nazırları

Mültezim ve Nazırlar	Gelir ¹⁴ (Akçe)	Gider ¹⁵ (Akçe)	Fark	Gelir Oranlar 1	el- bâki ¹⁶	ez- ziyâde ¹⁷	Tarih
1. Mushî Ağa ve Nikola Mahmud Nâzır// Seydi ve Ramazan Osman Çavuş Nâzır ¹⁸	674.116	632.281	41.835	%20,01	-	-	10 Mart 1605-18 Aralık 1605. 283 Gün.
2. Seydi ve Ramazan ve Osman Çavuş Nâzır	1.291.518	1.087.466	203.452	%38,33	210.952	-	10 Mart 1606 -1 Temmuz 1606 114 Gün.
3. Sefer merdüm-i Mustafa mîr-livâ-i Akkirma n	73.526	130.390	-56.864	%2,18	-	54.715	2 Temmuz 1606- 30 Eylül 1606 91 Gün.
4. Piyale merdüm-i Mustafa	57.703	70.520	-12.817	%1,71	-	12.888	30 Eylül 1606-28 Kasım 1606 59 Gün.
5. İsmail merdüm-i Mustafa	58.989	-	-	%1,75	-	-	28 Kasım 1606-29 Ocak

Mültezim ve Nazırlar	Gelir ¹⁴ (Akçe)	Gider ¹⁵ (Akçe)	Fark	Gelir Oranlar 1	el-bâki ¹⁶	ez-ziyâde ¹⁷	Tarih
							1607 62 Gün.
6. Muslı ve Seydi ve Mehmed Nâzır	266.494	135.880	130.61 4	%7,91	-	130.52 8	30 Ocak 1607-2 Temmuz 1607 154 Gün.
7. İsmail merdûm-ı Mustafa	907.324	723.109	184.21 5	%26,93	-	58.863	Temmuz 1607- 22 Eylül 1607 82 Gün.
8. Mahmud Nâzır ve Seydi ve Muslı	32.938	-	-	%0,98			23 Eylül 1607-12 Aralık 1607 80 Gün.
9. Eşref Mehmed ve Ramazan Çelebi merdûm-ı Mustafa	6.680	34.581	-27.901	%0,20		27.901	13 Aralık 1607-8 Mart 1608 96 Gün.
Toplam:	3.369.28 8	2.814.22 7	-	-	-	-	1021 Gün.

Kaynak: BOA, Mad., nr. 4126.

Mukataa sözleşmesinde yer alan bilgilerin aksine incelenen işlemlerde yaklaşık üç yıllık iltizam dönemi için (1071 gün) gelir 3.369.288 akçe olarak tespit edilmiştir. Giderler, Akkırman kalesinin asker maaşlarının karşılanması ve hazine adına bölgede bulunan Sancakbeyi ve bazı askerî gruplara yapılan ödemeler olmak üzere iki kısımda 2.814.057 akçe olarak belirlenmiştir. Üç yıllık süreçte gelir ve

gider arasındaki fark 555.231 akçe olarak hesaplanmıştır. Bir yıllık ilk periyotta iki tane alt mültezim dönemi, iki yıllık ikinci periyotta ise sekiz tane alt mültezim dönemi tespit edilmiştir. Toplamda on tane mültezim dönemi olmasına rağmen bazı dönemlerde aynı mültezimler tekraren göreve getirilmiştir. Tablodaki verilere göre Seydi ve Ramazan isimli alt mültezimler, ikinci dönemlerinde elde ettikleri 1.290.918 akçe gelir ve %38,33 oranıyla ilk sıradadırlar. Onları İsmail adlı mültezimin 907.324 akçe gelir ve %26,93 oranı takip etmektedir. En düşük gelir ise Eşref Mehmed ve Ramazan Çelebi dönemlerinde elde edilen 6.680 akçe ve %0,20'lik oran olmuştur. Mültezimlerin görev süreleri incelendiğinde Muslı Ağa ve Nikola Zimmî'nin 296 günlük görev süreleri ilk sıradadır. İkinci sırada 197 günlük süresiyle Seydi ve Ramazan isimli mültezimler vardır. Ayrıca Muslı ve Seydi adlı mültezimlerin bir arada yaptıkları 154 günlük görev süreleri de dikkat çekmektedir. Piyale adlı mültezim ise 59 günlük süresiyle en az müddetle görevde kalan isimdir. Mültezimlerin tasarruf dönemi içinde genellikle kâr ettikleri görülmektedir. Yalnızca üç alt mültezim döneminde zarar ortaya çıkmıştır. Bu durum iltizam sürelerinin öngörülememesiyle ilgilidir. Bunların dışında mültezimlerden İsmail'in ilk döneminde ve Mahmud Nâzır, Seydi ve Muslı'nın mukataayı müştereken tasarruf ettikleri dönemde herhangi bir gider kaydına (temessükât) ulaşamamıştır. Alt mültezim olarak görev yapan kişilerin çoğu, mukataanın nâzırı olan Mustafa'nın yakın adamlarıdır. Kayıtlarda bu yakınlığı göstermek için "*Sefer merdûm-i Mustafa mîr-livâ-ı Akkirman*" ifadesine yer verilmiştir. Mukataa etrafında birtakım yerel grupların oluşması önemlidir. Bu kapsamda sâbık Akkirman sancakbeyi Mustafa'nın bölgenin malî kaynaklarının idaresinde merkezî bir rolü bulunduğunu söylemek mümkündür.

2.1 Gelir Kalemleri

Yukarıda mültezimlere odaklanılarak Akkirman mukataasının gelir ve gider tablosunun özeti sunulmuş, genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu tablonun daha anlamlı kılınabilmesi için gelir kalemlerinin nelerden meydana geldiği, giderlerin

hangi harcamaları kapsadığı ortaya konulmalıdır. Bu bölümde ilk olarak gelir kısımları ele alınacaktır.

Tablo 2: *Akkirman Mukataasının Gelir Kalemleri 1:*

	Güm rük-i Deryâ	Güm rük-i Siyâh	İspeç-i Geb rân	An-mah sül-ı Yavaş Kazak Mar ya	Pen cık-ı Üse râ	Mah sül-ı Abd -ı âbık	Re sm Bey -i tü'l- Fu çır-ı Ha mr	Mâl -ı âm me	Muha llefât	Mah sül-ı Tom ruk	Mil h-i Hü dâ y i	İhti sâ b	Ze'â met	An mah sül-ı arûs âne
Musl ı Ağa ve Nikol a el-zimm î	31.74 0	30.58 7	14.2 40	-	68.9 70	-	13. 950	100. 193	-	18.6 60	60.0 00	-	120. 000	55
Seydi ve Ramazan	3.788	4.220	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Seydi ve Ramazan	34.95 7	27.11 6	9.76 0	-	138. 140	-	5.4 50	30.6 03	-	-	-	-	120. 000	154
Sefer merd um	3.947	7.217	-	-	57.6 62	-	-	-	-	4.70 0	-	-	-	-
Piyâl e merd um	9.185	10.55 8	-	-	17.8 20	-	-	20.1 40	-	-	-	-	-	-
İsmail merd um	23.74 8	10.06 1	-	5.60 0	11.9 80	-	-	-	7.600	-	-	-	-	-

Şahin KILINÇ, Osmanlı Serhat Şehirlerinin Mali Potansiyeli:
XVII. Yüzyıl Başlarında Akkirman Örneği

Mült ezim İsmi	Güm rük-i Deryâ	Güm rük-i Siyâh	İspe nç-i Geb rân	An- mah sûl-ı Yav a-ı Kaz ak ve Mar ya	Pen cık- i Üse râ	Mah sûl-ı Abd -ı âbık	Re sm Bey -i Fü çü- Hâ mr	Mâl -ı âm me	Muha llefât	Mah sûl-ı Tom ruk	Mil h-i Hü dây i	İhti sâb	Ze'â met	An mah sûl-ı arûs âne
Musl ı ve Seydi	63.21 5	11.54 1	5.32 5	-	13.7 40	-	-	-	100.1 93	12.2 40	-	60. 000	-	240
İsmail ı merd ûm	6.980	4.890	-	-	8.98 9	5.62 0	-	48.5 85	-	8.40 0	96.7 02	-	120. 000	-
Mah mud nâzır ve Seydi ve Musl ı	19.72 0	6.188	-	-	-	-	-	7.00 0	75	-	-	-	-	30
Eşref Meh med ve Ram azan Çele bi merd ûm	-	-	-	-	-	5.23 0	-	1.45 0	-	-	-	-	-	-
Topl am:	197.2 80	112.3 78	29.3 25	5.60 0	317. 301	10.8 50	19. 400	207. 971	107.86 8	44.0 00	156. 702	60.0 00	360. 000	479
Oran:	%5,8 6	%3,3 4	% 0,87	%0,1 7	% 9,42	%0,3 2	% 0,5	% 8	% 6,17	%1,3 1	% 4,65	% 1,78	% 10,6	%0,0 1

Kaynak: BOA, Mad.d. nr. 4126.

Tablo 3: *Akkirman Mukataasının Gelir Kalemleri 2:*

Mültezim İsmi	Gendüm	Şa'ır	Alef	Erzen	Resm- i Çift	Resm- i Ketân	Resm- i Asiyâb	Resm- i Kovan
Muşlı Ağa ve Nikola el-zimmî el-mültezimân	-	-	-	-	-	-	-	-
Seydi ve Ramazan el-mültezimân	149.700	52.480	1.320	1.980	1.090	943	120	80
Seydi ve Ramazan el-mültezimân	536.120	239.785	17.290	103.505	19.408	9.140	90	-
Sefer merdûm	-	-	-	-	-	-	-	-
Piyâle merdûm	-	-	-	-	-	-	-	-
İsmail merdûm	-	-	-	-	-	-	-	-
Muşlı ve Seydi el-mültezimân	-	-	-	-	-	-	-	-
İsmail Merdûm	420.100	139.720	2.280	30.180	14.878	-	-	-
Mahmud nâzır ve Seydi ve Muslı	-	-	-	-	-	-	-	-
Eşref Mehmed ve Ramazan Çelebi merdûm	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam:	1.105.920	431.985	20.890	135.665	35.376	10.083	210	80
Oran:	%32,82	%12,82	%0,62	%4,03	%1,05	%0,30	%0,01	%0,00

Kaynak: BOA, Mad. nr. 4126.

Muhasebe icmâl defterine göre üç yıllık sürede (1605-1608) Akkirman mukataasının toplam geliri 3.368.688 akçedir. Ancak her mültezim dönemi tek tek

hesaplandığında bu meblağın 3.369.288 akçe olması gerektiği görülmüştür. Gelirler Akkirman şehri ve kırsal alanlarının neredeyse tamamını kapsamaktadır. Dolayısıyla gelir kaynaklarını da şehir ve kırsal olarak ikiye ayırmak mümkündür. Deniz ve kara gümrüğü, pençik ve beytü'l-mâl gibi vergiler genellikle merkezden tahsil edilen bölümü; buğday, darı, hayvan yemi, değirmen ve bal gibi ürünlerden alınan vergiler ise kırsal alanını oluşturmaktadır.

Merkezden elde edilen vergiler toplamda 1.629.154 akçedir. Bu meblağ bölgenin toplam gelirleri içerisinde %48,35'lik bir orana denk gelmektedir. Kırsal alanlardan elde edilen vergiler ise 1.740.209 akçedir ve bu miktar toplam gelirin %51,65'ini oluşturmaktadır. Vergi kalemleri arasında en fazla gelir getiren ürün buğdaydır (gendüm). Üç mültezim döneminde tahsil edilen buğday vergisi, 1.105.920 akçedir. Bu miktar mukataadan elde edilen gelirin %32,82'sini oluşturmaktadır. İkinci sırada bir başka tarım ürünü olan arpa (şa'îr) yer almaktadır. Yine üç mültezim döneminde tahsil edilen arpa vergisi, 431.985 akçedir ki bu da mukataadan elde edilen gelirin %12,82'sine denk gelmektedir. Akkirman mukataasında tarım alanlarından elde edilen vergilerin yüksek oranı dikkat çekmektedir. Buğday, arpa, darı, hayvan yemi ve keten, 1.704.543 akçelik değerle mukataanın en büyük gelir kalemini oluşturmaktadır. Tarım ürünlerinin toplam gelir içerisindeki oranı %50,6'dır. Akkirman mukataası gelirlerinin yarısına denk gelen bu miktar, bölgenin malî yapısı hakkında fikir vericidir. Bölgede timar sisteminin uygulanmaması, toprakların hâs ve vakıf olarak iki gruptan oluşması bu tabloyu ortaya çıkarmış olmalıdır. Mukataanın yalnızca şehri ve yakın hinterlandını kapsayacak bir şekilde tasarlanmadığı, kırsal alanın da bu üniteye dâhil olabileceği bir bütünlükte düşünüldüğü görülmektedir. Bu durum Akkirman'ın bir serhat şehri olması, bölgenin az nüfuslu yapısı ve korunaksız coğrafyasıyla bağlantılı olmalıdır.

Akkirman'ın ticaret güzergâhında (Akkirman-Lviv yolu) yer alması şehri Karadeniz ve Kuzey ticaretinde önemli bir liman hâline getirmiştir (İnalçık, 2004, s. 333). Köle, koyun, hayvan derileri, bal mumu, buğday ve balık gibi ürünler

Akkirman limanlarından imparatorluğun diğer şehirlerine sevk edilirken; şarap, üzüm, pamuk, pirinç ve ipek gibi pek çok meta gemilerle Akkirman şehrine gelmektedir (Bulunur, 2007, ss. 525-581). Muhasebe icmâl defterindeki deniz ve kara gümrüğünün vergileri incelendiğinde neredeyse her mültezim döneminde düzenli bir gelir katkısına rastlanmıştır. Her iki gümrüğün toplam geliri 309.658 akçedir. Bu meblağ, mukataanın toplam gelirlerinin %9,19'luk kısmına tekabül etmektedir. Deniz ve kara gümrüğüyle bağlantılı olarak köle ve şarap vergi gelirleri de bu noktada birlikte anılmalıdır. Akkirman'da özellikle iskelelerden geçişte pençik adı altında alınan köle vergileri, mukataa gelirinun hatırı sayılır bir miktarına denk gelmektedir. 1605-1608 yılları arasında Akkirman limanlarından geçişte vergilendirilen köle sayısı 2.001 neferdir. Bu sayı sınır bölgelerindeki muallaklıklar ve Leh tarafına yapılan ani baskınlarla ilişkili olmalıdır. Aynı dönemlerde İstanbul'un büyük köle pazarına Kırım, Kefe, Azak, Gözleve, Kili ve Akkirman'dan kölelerin sevk edildiğine dair bilgiler mevcuttur (Yağcı, 2006, ss. 27-30). Muhtemelen Akkirman iskelelerinden geçen kölelerin pek çoğu İstanbul taraflarına gönderilmiştir. Akkirman mukataa geliri olarak köleler dolayısıyla sadece pençik vergisi alınmamış, ayrıca kaçak kölelerin yakalanması ve sahibi ortaya çıkana kadar geçen süreçteki masrafların karşılanması adına bir vergi türü olan "abd-ı âbık" da tahsil edilmiştir. Kaçak kölelere dair mukataa gelir kayıtlarında iki defa gelire rastlanmış, toplamda 10.850 akçelik bir tutar elde edilmiştir. Akkirman'ın deniz gümrüğüyle bağlantı kurulabilecek bir diğer ürün olup sıkı denetimlere tâbi tutulan şaraptan (hamr), muhasebedeki yansımalarına göre üç yıllık süreçte 423 fiçidan 19.400 akçe vergi tahsili gerçekleştirilmiştir. Bu veriler birlikte düşünüldüğünde Akkirman'da köle ve ticarî meta üzerinden tahsil edilen vergilerin toplam gelirin yaklaşık %19'luk kısmına tekabül ettiği görülür. Akkirman'ın bir serhat şehri, üstelik de limanı bulunan bir serhat şehri olmasının bu oranların ortaya çıkmasında büyük bir etkisi söz konusudur. Ticaret güzergâhında yer almayan ve limanı bulunmayan Osmanlı şehirlerinde merkezî hazine gelirlerinin böyle bir istatistiğe dönüşmesi mümkün değildir. Akkirman'ın malî potansiyeli ile bulunduğu

coğrafyanın ilişkisi, yaklaşık beşte birlik ticarî vergi oranı üzerinden açıkça teyit edilmiştir.

Akkirman mukataasının gelirleri arasında bulunan beytü'l-mâl ise kimsesiz veya mirasın tamamını alabilecek sayıda akrabası olmadan vefat edenlerin terekelerinden devlet hazinesine kalan miktarları yansıtmaktadır (Bilgin & Bozkurt, 2010, ss. 2-3; Çetin, 2023). Akkirman mukataasında beytü'l-mâl, 207.901 akçelik getirisi ve %6,17'lik oranıyla önemli bir gelir kalemidir. Bu veri, beytü'l-mâl gelirlerine imparatorluğun hemen hemen her bölgesinde rastlandığından Akkirman'a özgü bir çıktı sunmamaktadır. Defterde muhallefat başlığı altında kaydedilen ve yaklaşık toplam gelirin %3,20'sine denk gelen bir kalem daha yer almaktadır. Bu gelirin beytü'l-mâlden ayrı kaydedilmiş olmasının sebebi anlaşılammıştır. Her hâlükârda bu tür gelirler imparatorluğun diğer coğrafyalarında da yoğun olarak rastlanan standart kalemlerdir.

Hangi saha ve vergileri kapsadığına dair yeterli veri bulunmayan Akkirman zeameti, 360.000 akçelik geliriyle, toplam mukataa gelirinin %10,68'lik kısmını teşkil etmektedir. Zeametlerin genel yapısı düşünüldüğünde toprak vergileriyle birtakım reaya vergilerini daha çok kapsadığı bilinmektedir (Afyoncu, 2013, ss. 132-134). Zaman zaman gümrük ve işletme vergileri de zeamet alanlarına dâhil edilebilmektedir. Bu bilgiler çerçevesinde Akkirman zeametinin de büyük oranda kırsal gelirlere dayandığı kanaatindeyiz. Gümrük ve beytü'l-mâl gelirlerinin müstakil kalemler olması, zeametın şehir merkezinden bu tür bir geliri içermediğini düşündürmektedir.

Muhasebe icmâl defterinde Akkirman mukataası gelirleri arasında “mahsûl-ı milh” adı altında bir gelir kalemi bulunmaktadır. Tuz üretiminden tahsil edilen bu vergi, 1605-1608 yıllarında Akkirman mukataasına 156.702 akçelik bir gelir sağlamıştır. Kayıtlarda tuzdan alınan vergi gösterilmesine rağmen ne ölçekte bir tuz üretimi yapıldığına dair bilgi verilmemektedir.

Akkirman mukataası içerisinde imparatorluğun diğer bölgelerinde de sıkça rastlanan vergiler bulunmaktadır. Bunlardan Hristiyanlardan baş vergisi olarak tahsil

edilen ispenç geliri, üç yıllık periyotta 714 kişiden alınan toplam 29.325 akçeden ibarettir. Müslümanlardan alınan resm-i çiftten elde edilen gelir ise 35.376 akçedir. Muhasebe icmâl defterinde resm-i çift gelirlerinin kaç kişiden tahsil edildiğine dair bir kayıt yer almamaktadır. Mukataa gelirleri arasında ihtisap (pazar vergisi), tomruk (odun) gibi vergi kalemleri de tespit edilmiştir. Bunların dışında arûsâne (gerdek, evlilik), resm-i ketân, asiyâb (değirmen) ve kovan (bal) gibi vergi kalemlerine düşük miktarlarda rastlanmaktadır.

2.2 Gider Kalemleri

Malî potansiyel, bir bölgeden elde edilen gelirler ve bunların nereye sarf edildiği ile ilgilidir. Akkirman özelinde malî gelirler, hazine masrafları ve kale masrafları olmak üzere iki bölümde harcanmaktadır. Hazine kısmı, sancakbeylerine, bazı askerî gruplara yapılan ödemeleri ve bölgedeki donanmanın ihtiyaçlarına yönelik harcamaları kapsamaktadır. Askerî kısımda ise kalede görevli askerler, bazı askerî gruplar ve özel şahıslara yapılan ödemeler yer almaktadır. Akkirman mukataası, hazine için 1.031.977 akçelik ödeme gerçekleştirmiştir. Bu meblağ toplam ödemelerin %36,67'lik kısmına tekabül etmektedir. Askerî ödemeler ise 1.782.080 akçe olup toplam ödemelerin %63,33'ünü oluşturmaktadır. Mukataanın 10 Mart 1606-9 Mart 1608 yıllarını kapsayan ikinci periyot iltizam sözleşmesinde kale harcamaları için %77,50 ve hazine harcamaları için %22,50 akçelik harcama şartları bulunmaktaydı. Tahakkuk eden ödemeler hesaplandığında, hazine için %36,67, kale harcamaları için de %63,33'lik orana erişildiği tespit edilmektedir. Sözleşme şartlarına göre kale harcamalarına dair ödeme oranı biraz düşük kalmış olsa da öngörüldüğü üzere mukataa gelirlerinin büyük çoğunluğunun, kale askerlerine ve bazı askerî birimlere maaş olarak tahsis edildiği anlaşılmaktadır.

Tablo 4: Akkirman'ın Şart-ı Hazine Gider Kalemleri

Mültezim İsmi	Teslîm-i Hazîne							
	Hüsrev Mîr Livâ-ı Akkirman Berây-ı Sâlyâne-i hod.	Kaya Mîr Livâ-ı Akkirman Berây-ı Sâlyâne	Seydi Mîr Livâ-ı Akkirman Sâbıkâ berây-ı sâlyâne	Müteferrika gân	İfrâzan	Erbâb-ı Cihât	Abdülkerim Mehmed ve Kaya Mîr Alay-ı Akkirma	Şaban Paşan bahâ-ı peksimed berây-ı nafakhâ-ı kürekçiyân ve azebân ve'l... der kadırgha-ı hâssa
Muşlı Ağa ve Nikola el-zimmî /Seydi ve Ramazan	303.666	20.230	38.770	45.421	8.271	14.883	-	-
Seydi ve Ramazan	-	99.694	88.095	-	13.615	19.518	-	-
Sefer merdûm	-	-	72.630	-	-	-	-	-
Piyâle merdûm	-	-	11.020	-	-	4.690	-	-

Mültezim İsmi	Teslîm-i Hazîne							
İsmail merdûm	-	-	-	-	-	-	-	-
Muşlı ve Seydi	-	25.347	28.942	3.540	720	-	-	-
İsmail merdûm	-	107.630	-	13.059	6.380	-	3.380	100.000
Mahmud nâzır ve Seydi ve Muslı	-	-	-	-	-	-	-	-
Eşref Mehd ve Ramazan Çelebi merdûm	-	-	-	-	1.276	1.200	-	-
Toplam :	303.666	252.901	239.457	62.020	30.262	40.291	3.380	100.000
Oran:	%10.79	%8.99	%8.51	%2.20	%1.08	%1.43	%0.12	%3.55

Kaynak: BOA, Mad.d. nr. 4126.

Tablo 5: Akkırman'ın Şart-ı Kale Harcamaları

Mültezim İsmi	Mustahzân	Az ebân	Fârisân-ı k	Fârisân-ı Ce dîd	Fârisân-ı ve atî k	Top çuyân	Se rbân	Ne ferât	müteferrika gâh	İfrâz an	İbrişli	Müşerîf	Me vâc-ir-Perviz Me vâc-ir-Perviz	De r-zimmet-i Ka evizâ ve Meh Se ydi	De r-zimmet-i Ka evizâ ve Meh Se ydi
Muşlı Ağa ve Nikola el-zimmî el-mültezi mân/Se ydi ve		26.													
Ramaz an	102.42	539	18.095	49.234	4.560	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Seydi ve		66.	110	100				32.		12.			12		18.
Ramaz an	183.720	458	99.182	99.00	55.05	19.935	-	955	54.265	12.05	8.189	4.865	0.000	25.285	0.00
Sefer merdû m	31.200	5.160	4.120	17.280											
Piyâle merdû m	41.740	5.330	2.880	3.760		1.100									
İsmail merdû m															
Muşlı ve Seydi		60.													
	2.077	000	4.800	8.624				1.830							

Mültez im İsmi	Must ahfez ân	Az eb ân	Fâ ris ân- k	Fâ ris ân- k	Fâ ris ân- k	ve atî k	Top çuy ân	Se rb ân	Ne fer ât	mütef errika gâh	İfr âz an	ib Mu şlî	mi' şerî f	ve Se ydi	Meh med an	ya de Ka a	Ma ğ hm ud	Me vâc ib-i Per viz Me vâc ib-i kât	De r- zi m me t-i Ka ya	Der- zim i Burs evizâ de Ka	r- zi m me t ... Ka	Der - zim - met - i										
																							41.	166	113.8	06	.69	99.	26.8	82	-	-
İsmail merdû m	113.8	06	.69	99.	26.8	82	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	44.	780						
Mahm ud Nâzır ve Seydi ve Mushî	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-						
Eşref Mehm ed ve Ramaz an Çelebi Merdû m	10.67	7.0	3.4	5.6	5.28	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-						
Toplam	485.6	1.6	.22	.92	.55	57.7	1.8	95	54	8.18	4.86	.00	25.28	00	54.3	69	36	2	7	5	57	05	7	7	% 1.93	5	0.29	0.17	6	0.90	4	1.93
Oran	%17.	%7	0.6	0.4	%3.	%2.	0.0	1.1	0.4	%	%	4.2	%	0.6	%	26	.52	3	8	57	05	7	7	% 1.93	5	0.29	0.17	6	0.90	4	1.93	

Kaynak: BOA, Mad.d. nr. 4126

Akkirman mukataasının gider bölümünde özellikle kalede görevli dört askerî birliğe yapılan ödemeler dikkat çekmektedir. Şöyle ki mustahfezân birliğine 485.669 akçelik, toplam giderin %17,26'lık oranına tekabül eden, maaş ödemesi sağlanmıştır. Azebân birliğine maaş olarak 211.636 akçe harcanmıştır. Azeban

birliğinin maaş oranı, toplam giderin %7,52'sini oluşturmaktadır. Farisân-ı atîk ve cedîd olmak üzere iki ayrı askerî birimin maaşlarının toplamı 694,704 akçedir. Bu ödemenin toplam giderler içerisindeki oranı %24,69'dur. Kalenin bir diğer askerî grubu olan topçuyân birliğinin maaşı 57.757 akçededir. Topçuların maaş giderleri ise toplam giderin yalnızca %3,57'lik kısmını oluşturmaktadır. Kale ödemeleri altında maaş alan diğer askerî gruplar arasında serbân, 1.830 akçe; neferât, 32.955 akçe; müteferrikalar, 54,265 akçe maaş ile yer almaktadır. Kaledeki askerî görevlilere yapılan toplam ödeme, 1.551.361 akçe ve %55,13'lik oran ile giderlerin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Giderler kısmında Kâtip Muslı'nın 8.189 akçelik, Akkirman'ın câmii müezzini Perviz'in 4.865 akçelik yıllık maaşları da yer almaktadır. Mevâcib kısmında bazı kişilerin elinde kalan meblağları belirten bilgiler de mevcuttur. Bunlardan eski Akkirman beyleri olarak belirtilen Kaya ve Seydi'nin zimmetinde 120.000 akçe, yalnızca Kaya Bey'de 18.000 akçe, silahdârân zümresinden Bursevî Mehmed'in zimmetinde 25.285 akçe ve Kili ile Akkirman mukataasının nâzırı olan Mahmud'un zimmetinde 54.380 akçe para bulunmaktadır. Akkirman şehrinin kuzey serhaddinde bulunması ve başta Kazak akınları olmak üzere birçok saldırıya maruz kalması bölgede düzenli yerel askerî güçlerin bulundurulmasına yol açmıştır. Osmanlı Devleti, Akkirman Kalesi'ndeki askerlerin şehrin güvenliğini ve sınırların müdafaasını sağlamasına büyük önem vermiştir. Bu sebepten bölgedeki giderlerin büyük kısmını kale askerlerinin maaşları oluşturmaktadır.

Hazine teslimlerinde Akkirman sancakbeylerinden Hüsrev için 303.666 akçelik tek ödeme, Kaya için üç yıllık süreçte dört keredeki toplam 252.901 akçelik ödeme, Seydi için beş kez ve toplamda 239.457 akçelik bir ödeme yapılmıştır. Sancakbeylerine yapılan ödemeler toplam giderin %28,29'unu oluştururken hazineye yapılan teslimin içerisinde %77,14'lük orana denk gelmektedir. Sancakbeyleri dışında müteferrikalara 62.020 akçe ve erbâb-ı cihât grubuna 40.291 akçe ödenmiştir. Ayrıca ifrâzan adı altında 30.262 akçelik bir ödeme sağlanmıştır. Şaban Paşa'nın kadirgadaki askerlerinin günlük peksimet masrafları için ise 100.000

akçelik tek ödeme gerçekleştirilmiştir. Görüldüğü üzere hazine kısmındaki gelirler, merkezî hazineye ulaşmadan, merkez tarafından atanan sancakbeylerine ve birtakım özel askerî birliklere yerelde harcanmıştır.

Sonuç

Akkirman, fethedilmesinin ardından Rumeli Eyaleti'nin Silistre sancağına bağlı bir kaza olarak teşkilatlandırılmıştır. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise Rumeli Eyaleti'nde Özi, Bender ve Kili'nin de dâhil olduğu bir sancak haline gelmiştir. Akkirman, tapu tahrir işlemlerinin yapıldığı klasik bir sancak görünümünde olmasına rağmen, uygulamada idarî ve iktisadî bazı farklılıkları mevcuttur. Bölgede timar ve zeamet gibi toprak alanlarının bulunmadığı, has ve evkaf toprakları olarak çevrili olduğu belirlenmiştir. Sancağın gelirleri mukataa sistemi içerisinde nakit olarak elde edilmiş, hazineye ve kale askerlerine ödemeler gerçekleştirilmiştir. Bu noktada Akkirman'ın mukataa kayıtları sancağın malî potansiyelini ortaya çıkarması bakımından mühim bir kaynak olarak değerlendirilmelidir.

Bu çalışma neticesinde Akkirman'ın üç yıllık malî potansiyeli, gelir kalemleri ve elde edilen gelirlerin nerelerde kullanıldığına dair önemli verilere ulaşılmıştır. Akkirman'ın mukataa gelir kalemlerinin yalnızca şehir merkeziyle sınırlı kalmadığı, kırsal alanları da kapsayarak büyük bir alana yayıldığı tespit edilmiştir. Gelir kalemleri arasında tarım arazilerinden elde edilen ürünlerin ve liman şehri olması hasebiyle gümrük noktalarından sağlanan gelirin önemine vurgu yapılmıştır.

Ayrıca çalışma mukataa şartları olarak hazineye ve kaleye ödenecek miktarları işlemler üzerinden göstermiştir. Bunun sonucunda Akkirman mukataasının gelirlerinin büyük çoğunluğunun yerel askerî harcamalar için kullanıldığı anlaşılmıştır. Hazine adına yapılan ödemeler ise genellikle bölgede bulunan sancakbeylerine ve bazı askerî birliklere yapılan ödemeleri kapsamaktadır. Genel tablo Akkirman mukataasının giderlerinin bölgede bulunan askerî birliklere sarf edildiğini göstermektedir. Sınırların savunulması, şehrin güvenlik ve asayişinin

sağlanması için Osmanlı Devleti, bölgedeki askerî birliklerine ve onlara ödenecek maaşlara titizlikle yaklaşmıştır. Bu noktada Akkirman'ın sınır bölgesinde bulunması ve kendine has bazı nüfus özelliklerine sahip olması, burada yalnızca idarî ve siyasi değil askerî ve malî bakımdan da özgün bir yapı oluşturulmasına sebep olmuştur.

Son Notlar:

1. Osmanlı Devleti'nin başta batı ve doğu sınırları olmak üzere birçok bölgesine dair önemli çalışmalar mevcuttur. Burada yalnızca Osmanlı'nın kuzey sınırlarına dair yapılmış bazı örnekler belirtilecektir bk. (Kolodziejczyk, 2000; M.A., 2016; Davies, 2007; Ostapchuk, 2009; Emecen, 2015; Öztürk, 2004, 2014, 2017; Kármán & Kunčević, 2013; Başer, 2010; Wawrzyniak, 2003).

2. Osmanlı Devleti'nin ve Lehistan'ın bölgeye yönelik yaklaşımları için şu çalışmalara bk.(Emecen, 2015; Katkó, 2023; Kolodziejczyk, 2000; M.A., 2016; Ostapchuk, 2001; Öztürk, 2004; Wawrzyniak, 2003).

3. Belirtilen durumlara dair Mühimme kayıtlarında çok sayıda belge bulunmaktadır. Birkaç örnek vermek gerekirse; Kırım hanının oğlu tarafından Leh vilayetine yapılan akınlardan sonra Akkirman sancakbeyinin aracılığıyla gerçekleştirilen iletişim için (BOA, A.DVNSMHHM.d., nr. 31, h.215); Leh tarafının Boğdan taraflarına olası saldırısı için Akkirman sancakbeyinin askeriyle beraber hazır olması için gönderilen hüküm için (BOA, A.DVNSMHHM.d., nr. 31 h.594); Moskofların gelecek bahar aylarında bölge üzerine gerçekleştireceği saldırının önlenmesi için Bender sancakbeyine gönderilen hüküm için (Aydın, 2014, ss.154-155).

4. Osmanlı Devleti'nin serhat vilayetlerinde birtakım klasik uygulamalarına yer vermediği, bölgede muhtemel mahallî direnci kırmak ve sorunsuz bir şekilde yönetebilmek için esnek ve pragmatik davrandığına dair bk.(Ágoston, 2024, ss. 155-177).

5. Osmanlı Devleti'nin kuzey sınırlarında, Kırım'ın yakınında bulunan Kefe'de de aynı uygulama tercih edilmiştir. bk. (Öztürk, 2014, s. 176).

6. Bölgenin evkaf topraklarına dair bk.(Emecen, 2015, s. 224; Keleş, 2001, ss. 179-188); Akkirman sancağındaki has topraklarını kapsayan tahrir için bk. (Işık, 2008a, 2008b, ss. 19-37).

7. Serhatte kale askerlerine tımar sistemi yerine nakit para ödeme uygulaması için bk. (Baş, 2017, ss. 15-48); Mukataa sınırları içerisinde yer alan Akkirman ve Kili iskelelerinden, Bender, Kili ve Akkirman'da görevli askerî birliklerin maaş aldığına dair kayıt için ise (BOA, D. KAM. 2, 254).

8. Emânet-i mukâtaat-ı Akkirman ve Bender der livâ-i Silistre" (BOA, D.BŞM.d 20, s.78).

9. Akkirman'ın fethinden kısa bir süre sonra tutulan ve Akkirman merkezde bulunan başhane, hamam vb. dükkanların mukataaya verildiğine dair defter için bk. (Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Koleksiyonu, nr. O.91, v.255-258); Akkirman'daki bazı mukataa alanlarının isimlere yansımaları hususu için geçen ibareler "Beytü'l-mâl, Mâl-ı gayıb, Kaçgun, Ze'âmet ve Adet-i Kethüdâ-ı dellâlan" (BOA, TS.MA.d, nr. 2200, v.3).

10. Ber-vech-i emânet" usulüyle yönetim daha sonra tekrar tatbik edilmiştir.

11. İvaz Çavuş yaptığı usulsüzlükler ve bölge halkına karşı takındığı sert tavır dolayısıyla azledilmiş, onun yerine daha fazla para teklif ederek belirli şartlarla mukataayı Hoca Bali almıştır (BOA, Mad., nr. 7189, s.2).

12. İltizam şartlarına dair orijinal bir belgedir. Bölgedeki gelir ve giderlerin nasıl yapılması gerektiğine dair geçmişe de atıf yapmaktadır. Ayrıca bölgede önemli bir gelir olan tuz mukataasının bozulduğunu belirtmekte, bunun da müfettişler aracılığıyla denetlenip düzeltilmesini masrafların mukataadan düşülmesini istemektedir. Bk. (BOA, Mad., nr.23443, s. 46-47).

13. Akkırman ve çevre mukataasını kısa bir süre önce işletenlerin verdiği bilgiler, Akkırman mukataa alanlarının bazı noktalarının bölgelerinin tahrip olduğu ve iltizam işlemlerinde zarar edildiğine dair bk. (BOA, Mad., nr.23443, s. 46-47).

14. Gelir kalemleri tek tek incelenerek hesaplanmıştır.

15. Gider kalemleri tek tek incelenerek hesaplanmıştır; kâtibin kendi hesabında bazı küçük hatalar mevcuttur.

16. el-bâki' bölümü yapılan işlemler sonucunda mültezimlerin elinde kalan meblağı göstermektedir.

17. ez-ziyâde kısmı gelir ve gider kısmı arasındaki farkı göstermektedir.

18. Tabloda 9 tane alt mültezim başlığı bulunmaktadır. Bunun sebebi ilk dönemdeki alt mültezimlerin gider hesaplarının bir arada hesaplanmasından kaynaklanmaktadır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Başbakanlık Arşivi

Bâb-ı Âsafî, Divan-ı Hümâyûn Kalemî Mühimme Defterleri Tasnifi (A.DVNSMHM.d.): nr. 31, 71.

Bâb-ı Defteri, Başmuhasebe Kalemî Defterleri Tasnifi (D.BŞM.d.): nr.20.

Bâb-ı Defteri, Kili ve Akkırman Mukataası Dosya Tasnifi (D.BMK.KAM), 2-254, 1-124,1-52-1/2, 2-2, 1-9/1.

Maliyeden Müdevver Defterleri (MAD.d.): 141,654, 3229, 4126, 7189, 23443.

Tapu Tahrir Defterleri (TT.d): nr. 65.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defter Tasnifi (TSMA.d.): nr.2200

Atatürk Kitaplığı

Muallim Cevdet Kolesiyonu, nr. 091.

Kaynak Eserler, Araştırma ve İncelemeler

Afyoncu, E. (2013). Zeâmet. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Vols. 1-44, ss. 162-164). TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zeamet>

Âgoston, G. (2024). *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*. Timaş Yayınları, İstanbul.

Aydın, Y. (2014). *27 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.280-408)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Baş, G. (2017), Ottoman Serhad Organization In The Balkans (1450s To Early 1500s), The Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University Unpublished PhD Thesis.

Başer, A. (2010). *Bucak Tatarları (1550-1700)*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi.

Bilgin, A., & Bozkurt, F. (2010). Bir Mali Gelir Kaynağı Olarak Varissiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytülmal Mukataaalar. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 1-31.

Bulunur, K. İ. (2007). Osmanlı Dönemi Karadeniz Ticaret Tarihine Katkı: Akkırman Gümrüğü (1505). *Omeljan Pritsak Armağanı*. Sakarya Üniversitesi.

Çakır, B. (2003). *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)*. Kitabevi.

- Çetin, E. (2023). Osmanlı'da Kimsesiz Definleri: 18. Yüzyılda Üsküdar Örneği. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 49, 121-158.
- Çiçek, F. (2011). *69 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.169-336)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Darling, L. D. (2019). *Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk Osmanlı İmparatorluğunda Vergi Toplanması ve Maliye Yönetimi 1560-1660*. Alfa Yayınevi. 176-196
- Davies, B. L. (2007). *Warfare, State and Society on the Black Sea Steppe, 1500–1700*. Routledge.
- Emecen, F. M. (1992). Başmukātaa Kalemi. *TDV İslām Ansiklopedisi* (Vols. 1-5, s. 135). İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/basmukataa-kalemi>
- Emecen, F. M. (2015). Osmanlıların Vahşi Sınırları: XVI. Yüzyıl Arşiv Kayıtlarından Evliya Çelebi'ye Akkırman-Bender-Özü Kesimi. *Journal Of Turkish Studies*, Çekirge Budu Festschrift In Honor Of Robert Dankoff, (Volume 44), 215-229.
- Genç, M. (2006). Osmanlı Maliyesinde Mukataa Kavramı. *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler-1* Ofset Yapımevi.
- Genç, M. (2020). MUKĀTAA. *TDV İslām Ansiklopedisi* (C. 31, ss. 129-132). <https://islamansiklopedisi.org.tr/mukataa>
- İnalçık, H. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. Eren Yayıncılık.
- Işık, M. (2008a). *701 Nolu Tapu Tahrir Defterine Göre Akkırman Sancağı* [Yüksek Lisans]. Sakarya Üniversitesi.
- Işık, M. (2008b). XVI. Yüzyılda Akkırman Sancağı. *Karadeniz Araştırmaları*, 18, 19-37.
- Karademir, Z. (2017). Osmanlı İltizam Sözleşmelerine Yansıyan Yönleriyle Yahudi Girişimciler (1560-1630) (7 Belge ile Birlikte). *Osmanlı Araştırmaları*, 50(50), 73-116. <https://doi.org/10.18589/oa.591627>
- Kármán, G., & Kunčević, L. (2013). The European tributary states of the Ottoman Empire in the sixteenth and seventeenth centuries. Brill.
- Katkó, G. (2023). The Budjak Tatars on the Polish-Ottoman Borderlands in the 16th and First Half of the 17th Centuries. *Türkiyat Mecmuası / Journal of Turkology*, 33(1), 127-145. <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.70506>
- Keleş, H. (2001). Akkerman Sancağı'nda Yavuz Sultan Selim Han Vakıfları. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 179-188.
- Kılıç, O. (2017). Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre (İdari Taksimat ve Yönetim). *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 12(23), 29-82. <https://doi.org/10.18220/kid.350557>
- Kolodziejczyk, D. (2000). Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century): An Annotated Edition of 'Ahdnames and Other Documents. BRILL. <https://doi.org/10.1163/9789004507562>
- Kolodziejczyk, D. (2007). Inner Lake or Frontier? The Ottoman Black Sea in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. *Musée de Braïla ; Éditions Istros*.
- M.A., M. J. P. (2016). *The Wild Field's: Power And Space In The Early Modern Polishlithuanian/ Ottoman Frontier*. Graduate School of Arts and Sciences of Georgetown University.
- Ostapchuk, V. (2001). The Human Landscape of the Ottoman Black Sea in the Face of the Cossack na val Raids. *Oriente Moderno*, 81(1), 23. <https://doi.org/10.1163/22138617-08101003>

Ostapchuk, V. (2009). The Ottoman Northern Black Sea Frontier at Akkerman Fortress: The View from a Historical and Archaeological Project. *Proceedings of the British Academy*.

Öztürk, Y. (2004). *Özü'den Tuna'ya Kazaklar -1*. Yeditepe Yayınevi.

Öztürk, Y. (2014). *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600)*. Bilge Kültür Sanat.

Öztürk, Y. (2017). Osmanlı-Lehistan İlişkilerinde Savaş, Diplomasi ve Ticaret. *Karadeniz Araştırmaları Merkezi*.

Sahillioğlu, H. (1962). Bir Mültezimin Zimem Defterine Göre XV. Yüzyıl Sonunda Osmanlı Darphane Mukataaları. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 23(No 1-2), 145-218.

Ünal, M. A. (2014). Sinop İskele Mukataasına Ait Bir Temessükât Defteri—XVİİ. Yüzyıl Başları—. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, 4(1), 92-140.

Ünal, M. A. (2018). Mukâtaa Defterlerine Göre XVII. Yüzyıl Başlarında Halep'in İktisadî Vaziyeti. *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, 1-5.

Wawrzyniak, K. (2003). *Ottoman-Polish Diplomatic Relations In The Sixteenth Century [Master]*. Bilkent University.

Yağcı, Z. G. (2006). 16. Yüzyılda Kırım'da Köle Ticareti. *Karadeniz Araştırmaları*, 8(8), 12-30.

Extended Abstract

After its conquest in 1484, Akkirman was incorporated into the administrative structure of the Ottoman Empire as a district (kaza) connected to the Sanjak of Silistre in the Rumeli Province. From the second half of the sixteenth century onward, however, the region's political, administrative, and economic developments led to the establishment of Akkirman as an independent sanjak. In this period, the Sanjak of Akkirman was among the few frontier units that played a significant role in the Ottoman Empire's northern policy. The Ottoman expectations from the sanjak included the defense against potential Cossack attacks, the protection of the frontier, and acting as an intermediary in relations with neighboring states. The empire also had economic expectations from Akkirman, notably contributing revenue to the central treasury, participating in northern trade, and supporting the provisioning of Istanbul. Akkirman's location in a steppe environment, its exposure to frontier raids, and the presence of populations such as Tatars and Nogays—groups difficult to control—required the Ottoman administration to act with flexibility and pragmatism. Although Akkirman appears to have been organized as a typical Ottoman sanjak, it differed in several respects. Unlike classical sanjaks, it lacked timar and zeamet holdings and instead consisted of two main categories of land: has and waqf estates. The state sought to manage the region's potential revenues, particularly those from has lands, through the mukataa system to maximize fiscal benefit. In Akkirman, which was surrounded by mukataa territories, the administrative personnel and military groups received their salaries not in kind but in cash directly from mukataa revenue. From the second half of the sixteenth century onward, regular mukataa registers began to provide information on Akkirman's revenues and probable expenditures. The present study focuses on a three-year mukataa accounting register from the early seventeenth century, aiming to assess the fiscal potential of Akkirman as a frontier town and to question whether its financial structures displayed characteristics distinct from other regions.

The first section of the study examines the mukataa system in Akkirman during the sixteenth century. The implementation of this system in the sanjak dates back to shortly after the conquest, extending into the late fifteenth century. Early mukataa records show the

potential revenues of Akkirman but do not explain the mode of operation. The first explicit reference to the mukataa administration dates to the 1540s, indicating that Akkirman employed a mixed model known as “emānet-i ber-vech-i iltizam”. From the second half of the century onward, the iltizam system, as elsewhere in the empire, became predominant. Iltizam contracts usually refer to the unit as “Mukataa of the Akkirman port and its dependencies (Mukātaa-ı iskele-i Akkirman ve tevābihâ).” At times, the names of specific tax categories were added. In the Ottoman mukataa system, individuals who managed the revenue under the emānet method were called “emin”, while those operating under iltizam were called “mültezim”. Detailed information exists on the mültezims of Akkirman from the second half of the sixteenth century, revealing that they mainly came from military backgrounds—for example, Mustafa Ağa, the Azap Agha of Akkirman; İvaz Çavuş; and Sekban Agha Hoca Bali. Alongside mültezims, officials such as “nazır”, “nazır-ı nüzzar”, and “müfettiş” were involved in supervising and regulating the mukataa. The nazırs were typically chosen from military cadres, while müfettişler were selected from kadıs in nearby regions. The Akkirman mukataa was overseen by the central “Başmukataa” office in charge of revenues from the Danube and its hinterland. From the outset, its jurisdiction was designed to include the cities of Özi and Bender. In later periods, the mukataa expanded into the Akkirman and Kili Inspectorate, and by the early seventeenth century, the cities of İsakçı and Tulcı had been incorporated. As in many parts of the empire, mültezims negotiating for the lease of the mukataa proposed various contractual conditions, typically concerning their association with military positions, their intended methods of administration, and their preferred auxiliary staff. These contractual stipulations shed light not only on the operational structure of the mukataa but also on the challenges it faced.

The second and main part of the study focuses on the summary accounting register (*muhasebe icmâl defteri*) kept between 1605 and 1608. The register first provides information on the duration of the mukataa lease and its mültezims, who were Kahraman and Halil. Their supervisor (*nazır*) was Mustafa, a former Akkirman bey. These mültezims administered not only the Akkirman mukataa but also those of Kili and İbrail. The records indicate that the mukataa was managed under two separate iltizam contracts: the first covering one year and involving two sub-mültezims, and the second covering two years and involving eight sub-mültezims. The projected revenue for both contracts slightly exceeded 4.000.000 akçe. The expenses of the mukataa are divided into two categories: payments to the treasury and payments to the garrison. According to the second contract, 22.5% of the revenue was allocated to the treasury and 77.5% to the garrison, demonstrating that the majority of the mukataa income was spent on the fortress troops. Despite the projected revenue exceeding 4.000.000 akçe, losses incurred in the first period and the incomplete fulfillment of the full three-year term show that actual income was lower. Examination of individual sub-mültezim entries yields a total income of 3.369.288 akçe. Expenditures totaled 2.814.057 akçe, leaving a surplus of 555.231 akçe. Among the sub-mültezims, Seydi and Ramazan had the highest combined income with 1.290.918 akçe (38.33%), while Eşref Mehmed and Ramazan Çelebi earned the lowest at 6,680 akçe. The longest periods of operation were held by Muslı Ağa and Nikola, each serving 296 days, while Piyale served for the shortest period.

The mukataa’s revenue components allow reconstruction of its geographical scope, which extended across both urban and rural areas. Urban revenues included taxes from maritime and land customs, the pençik and hamr duties, and income from *beytü’l-mal*, *muhallefat*, and *ihtisap*. Rural revenues came from taxes on wheat, barley, millet, animal feed, mills, and honey. Income from the urban sector amounted to 1.629.154 akçe (48.35%

of the total), while rural revenues totaled 1.740.209 akçe (51.65%). Agricultural taxes formed the largest category, generating 1.704.543 akçe, or 50.6% of total income. This dominance of agricultural revenue reflects the absence of the timar system in Akkirman and its division into has and waqf lands. The geographical spread of revenue sources indicates that the mukataa extended beyond the city and its hinterland. Customs revenues—maritime and land duties, the pençik tax, and the wine duty—constituted 19% of total income, likely due to Akkirman's frontier location and its commercial ports. Additional revenue categories included *beytü'l-mal*, *muhallefat*, salt, *zeamet*, *resm-i çift*, *ispenç*, *ihtisap*, and *arusane*.

Expenditures, as noted earlier, are divided between treasury payments and fortress expenses. Payments to the treasury amounted to 1.031.977 akçe (36.67%), largely consisting of salaries to sanjakbeys and certain military groups. Military expenditures totaled 1.782.080 akçe (63.33%), reflecting the priority given to garrison troops such as the *mustahfizan*, *farisan*, *azaban*, and artillery units, all of whom received regular salaries from the mukataa revenues. The Ottoman state spent nearly all of the income generated from the Akkirman mukataa within the region, particularly on administrative personnel and military units. The region's difficult geography, its position as a frontier town, and its exposure to frequent raids required the Ottoman administration to adopt flexible and pragmatic approaches. This flexibility extended not only to land management and administration but also to the fiscal sphere. The state allocated nearly all the region's revenues to local military units for security and defense purposes. Because of Akkirman's frontier position and its distinct characteristics, many classical Ottoman practices were not applied here. The absence of timar and *zeamet* holdings and the leasing of has lands under the mukataa system are notable in this regard. Moreover, the fact that most of the soldiers' salaries derived from agricultural revenues tied to has lands provides a clear indication of the state's pragmatic and adaptive approach.